

Berätta bredare

INRIKTNINGSDOKUMENT FÖR BYGGNADSMINNEN

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Foto: Bengt A. Lundberg (1, 4, 8), Pål-Nils Nilsson (10),
Rikard Sohlenius (11), Roger Blent (12).

Form: Jonas Skogsberg

© Riksantikvarieämbetet 2011.

Förord

Detta är ett inriktningsdokument för Riksantikvarieämbetets utvecklingsarbete vad gäller byggnadsminnena och hur de kan bli mer angelägna, tillgängliga och användbara. Det ska ligga till grund för en reviderad vägledning för länsstyrelsernas tillämpning av 3 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML). Tanken är också att dokumentet i sig ska kunna fungera som inspiration för alla aktörer som på något sätt arbetar med byggnadsminnen.

De offentliga kulturarvsaktörerna har i dag ett bredare samhällsuppdrag; att skapa möjlighet till allas delaktighet och bidra till ett långsiktigt hållbart samhälle präglad av mångfald och demokrati. Detta påverkar hur den offentliga kulturarvssektorn förhåller sig till sina styrmedel, däribland 3 kap. KML. Utifrån samhällsuppdraget och Riksantikvarieämbetes syn på kulturarv – som en föränderlig process med samtidens människor som huvudaktörer – finns behov av att se över och utveckla arbetet med byggnadsminnena.

Inriktningsdokumentet ska hjälpa till att svara på frågor som: Vad ska vi ha byggnadsminnena till? Hur görs urvalet? Vilka perspektiv ska genomsyra arbetet med byggnadsminnena?

Dokumentet utgår framför allt från de kulturpolitiska målen och Riksantikvarieämbetes vision och strategi *Kulturarv i tiden*.

Varför byggnadsminnen?

I Sverige finns över 2 000 anläggningar och miljöer som bedömts vara synnerligen märkliga genom sitt kulturhistoriska värde, och som därför åtnjuter ett särskilt skydd. Men kulturarv är inte något konstant. Samhället förändras och nya perspektiv och alternativa berättelser behöver ständigt lyftas fram. Därför finns det behov av att diskutera hur vi förhåller oss till befintliga byggnadsminnen och hur urvalsprocessen ser ut. Vilka kriterier styr urvalet? Hur argumenterar vi? Vilken grundsyn präglar processen?

De kulturpolitiska målen

Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska präglade samhällets utveckling.

För att uppnå målen ska kulturpolitiken:

- främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor,
- främja kvalitet och konstnärlig förnyelse,
- främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas,
- främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan,
- särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur.

Riksantikvarieämbetets vision

Kulturarvet är angeläget, tillgängligt och användbart för alla. Kulturarvsarbetet präglas av mångfald och öppenhet och utgör en dynamisk och positiv kraft i samhällsutvecklingen.

Byggnadsminnen – platser för möten

Kulturarv är möten. Möten mellan nutid och dåtid, mellan individer och generationer, mellan erfarenheter, kunskap, känslor och perspektiv. Ett möte kan innebära att vi konfronteras med det vi uppskattar likaväl som med det fula eller obehagliga. Det kan innebära att vi möter det självklara och uppenbara, men också det oväntade och överraskande. Möten kan vara såväl fysiska som mentala – och genom dem formar och omformar vi våra liv.

Kulturarvssektorn har till uppgift att skapa förutsättningar för möten mellan idéer, tidsåldrar och människor. Vårt uppdrag kring delaktighet, mångfald och det långsiktigt hållbara samhället skapar nya möjligheter i det arbetet. Det förutsätter samtidigt att vi är beredda att diskutera och revidera våra synsätt och arbetsmetoder. Ofta ligger vårt fokus till stor del på det fysiska: byggnaden, runstenen, dokumentet, skeppsvraket, bältesspannet.

Men genom att se kulturarv som möten – och se att det är mötet som skapar kulturarv – blir perspektivet ett annat. Då är det berättelserna som hamnar i fokus och blir föremål för diskussion och debatt om samhället och dess förflutna.

Genom byggnader, platser och föremål, och de berättelser som är kopplade till dessa, har vi möjlighet att ta del av hur människors liv gestaltats under olika tider. Det ger oss tillfälle till reflektion kring det förflutna, men också perspektiv på vår samtid. Genom att samla på oss erfarenhet kring vårt eget och andra människors liv kan vi också öka förståelsen och respekten inför andra människors sätt att leva.

Byggnadsminneslagstiftningen är ett verktyg vi har för att bevara fysiska lämningar i form av byggnader och anläggningar till vilka vi knyter viktiga berättelser. Byggnadsminnena fungerar som samhällets minne. Den fysiska miljön och berättelserna samspelar; de förstärker varandra genom att vi upplever med flera sinnen.

Hur väljer vi byggnadsminnen?

Med hjälp av byggnadsminnena ska det vara möjligt att berätta något angeläget om länet och dess historia. Byggnadsminnena bör därför framför allt spegla viktiga skeden och brytpunkter i historien – de positiva såväl som de negativa.

Att urvalet görs utifrån ett länsperspektiv behöver inte betyda att det enbart är det regionalt särpräglade som ska lyftas fram, utan händelser och företeelser i länet som haft stor betydelse för människor.

Tillsammans utgör länens byggnadsminnen en del av det nationella kulturarvet – det kulturarv som finns inom det geografiska området Sverige. Det historiska pusslet om Sverige blir dock aldrig färdigt, eftersom det inte finns en historia i bestämd form. Det är alltid möjligt att fylla på med nya perspektiv och berättelser.

Enligt kulturminneslagen ska en byggnad eller anläggning vara ”synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde” för att kunna förklaras som byggnadsminne. Förutom att byggnaden eller anläggningen ska berätta något viktigt om länets historia, måste det finnas förutsättningar för ett långsiktigt bevarande och att byggnaden ska vara tillgänglig för allmänheten. Även en byggnad som i sig är alldaglig eller enkel kan stödja en viktigt perspektiv på historien.

1 § En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.

Byggnadsminne eller inte?

Det kan i vissa fall vara motiverat att tillåta ändringar i strid med skyddsbestämmelserna om ändringarna syftar till att göra byggnadsminnet lättare att förstå, uppleva eller använda. Ibland kan det också finnas anledning att upphäva ett befintligt byggnadsminne. Kanske är byggnadsminnet inte tillgängligt för allmänheten eller också är det svårt att utifrån byggnadsminnet berätta den historia vi vill berätta.

Allt behöver inte bli byggnadsminnen

Det är inte säkert att en byggnadsminnesförklaring är bästa sättet att bevara ett kulturarv. Berättelser kan bevaras på flera sätt. Ibland fungerar det till exempel bra – eller bättre – med en skylt eller ett minnesmärke av något slag.

Delaktighet ger hållbarhet

Kulturarvet skapas och omskapas av människor och alla har rätt att vara delaktiga i hur det värderas. De offentliga kulturarvsaktörernas sakkunskap måste därför kombineras med människors egna erfarenheter och värderingar. När det gäller arbetet med byggnadsminnena måste vi utveckla metoder och system för att ta tillvara människors tankar och synpunkter. Genom medborgardialog och förankring skapas förutsättningar för ett långsiktigt bevarande av kulturarvet – vilket i sin tur, genom dess inverkan på oss människor – utgör en resurs i en hållbar samhällsutveckling.

Genom att knyta fler berättelser till byggnadsminnena – berätta bredare – blir de intressantare för fler och därmed också mer angelägna och tillgängliga. Berättelserna bör innehålla flera olika perspektiv för att inkludera så många som möjligt. Genom en mångfald av berättelser och perspektiv motverkas diskriminering.

Genomsiktlig beslutsprocess

Det är viktigt att beslutsprocessen är tydlig och genomsiktig. Det är en demokratisk rättighet att kunna förstå motiven till en myndighets ställningstagande.

Byggnadsminnesbeslutet måste innehålla en tydlig motivering. Denna är central för förståelsen av byggnadsminnet och för att kunna upprätta relevanta skyddsbestämmelser samt säkerställa en bra förvaltning. Motiveringen ska formuleras med utgångspunkt i de berättelser som konstituerar byggnadsminnet. Skyddsbestämmelserna i sin tur ska omfatta det i byggnaden och miljön som är av betydelse för att kunna illustrera berättelserna.

Byggnadsminne – och sen då?

Ett byggnadsminne kan vara angeläget, tillgängligt och användbart för människor både i dag och i framtiden. Vi ser på Sveriges byggnadsminnen som värdefulla, men ser vi att värdet uppstår i de möten som byggnaden eller anläggningen möjliggör? Att kunna förklara en tjänstebostad, en skolbyggnad eller en trädgård som byggnadsminne är ett instrument som ger oss möjlighet att ge plats för angelägna möten. Men byggnadsminnesförklaringen är inte ett mål i sig, det är inte en slutstation, utan en startpunkt. Hur använder vi våra byggnadsminnen? På vilket sätt utvecklar vi dem? Om vår ambition är att skapa förutsättningar för möten – och ge människor möjlighet att växa genom mötet – vilka insatser behövs då?

